

הרב אלישע וישליצקי

שמיטת כספים למהדרין¹

א. עבדי הם ולא עבדים לעבדים

עבדיי הם – ולא עבדים לעבדים, הגדרה זו מבטאת בדברי חז"ל "מדוע עבד עברי המסרב להשתחרר אחרי שש שנים, חייב לעבור רציעה באוזנו?" מי ששמעה אוזנו, שהקשיב כראוי ליציאת מצרים ולמעמד הר סיני, היה אמור להסיק שעבדות לבשר ודם, כמוה כעבירה על 'לא יהיה לך אלהים אחרים'². זו עבדות הסותרת את המגמה האלוקית להוציאנו לחירות.³ שורש הסתירה נלמד מהפסוק בפרק המחבר את שמיטה להר סיני, "כי לי בני ישראל עבדים, עבדי הם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים, אני ה' אלוקיכם",⁴ ומ"עבדיי הם" לימדונו חז"ל "ולא עבדים לעבדים".⁵

ב. הצלה ושייכות

"כי לי בני ישראל" – זהו היסוד. חיינו במצרים ניצלו לא בגלל הצטיינות או בשל הישגים פרטיים, אלא בגלל מידת הרחמים האלוקית, באשר נכרך שם השם בישראל עמו. ואף שאמר ה' לנגוף את מצרים, פסח על בתינו.⁶ הנה כי כן, חיינו שייכים לה' יתברך במהותם, בקיומם ובהתפתחותם. לפיכך, חוקיו הם חוקי חיינו, "וחי בהם".⁷ ובעצם נתינת התורה לנו ונטיעתה בנו, נבנתה החירות האמיתית אשר ממנה נדע בענווה ובאמת פנימית כי "לא

-
1. נערך מתוך ספרו השחרור העליון, הוצאת ספרים בית אל, תשס"ח וחוברת "אמונת עתד" מס' 77.
 2. שמות כ ב; ירושלמי קידושין פ"א ה"ב.
 3. בבלי, קידושין כב ע"א.
 4. ויקרא כה נה.
 5. ירושלמי ובבלי, שם.
 6. שמות יב כג; יחזקאל כ ח-י; מדרש 'שיר השירים רבה', פרשה ב, טו.
 7. ויקרא יח ג.

תחמוד"⁸ אינו מגבלה או גבול, אלא הוא חלק טבעי מנפשנו. ואותה חירות אלוקית הנטועה בפנימיותנו, אינה נותנת מקום כלל לשעבוד לבשר ודם, לגאווה לכוחניות ולאדנות.

ג. אם כסף תלווה את עמי

אחד משלבי התפתחותה של החירות – כפי שניתן לראות בנבואת ירמיהו בהפטרות משפטים, המחריפה את בירורה עד כדי קידוש השם או חלילה ההפך,⁹ נבנה בתורת אמת תוך כדי מתן רשות שהיא בעצם חובה: "אם כסף תלווה את עמי את העני עמך, לא תהיה לו כנושה, לא תשימון עליו נשך".¹⁰

ר' ישמעאל¹¹ מלמדנו, כי זו מצווה הנטועה בלבנו ומוטלת על כתפינו, ולא רק בגדר התנדבות. וזוהי הפעולה מול האומה – "את עמי" – ולא חסד פרטי. כי מצב שבו יהודי ילווה ליהודי בלי ריבית מוגדר בהלכה כמדרגה העליונה של הצדקה. ורמב"ם, אחרי שביאר את הקשר החי בין ישראל לדורותיהם בהיותם זרע אברהם אבינו ושרה אמנו, פסק כי זהו המעשה שצריך לחזק באמצעותו כל יהודי.¹²

ד. את העני עמך

ומפני שסוגיית ההלוואה בלי ריבית, כסיוע אמתי ועממי, מבטאת את לאומיותנו, אזי הענווה שבמהלך הסיוע היא טבעית ומהותית, "את העני עמך", לא מלמעלה למטה, אלא מתוך אחווה אמיתית וערבות הדדית,¹³ הנצרכת כל כך בכלל ובמיוחד בדורנו, בשנת השמיטה.

אולי תביעת המהדרין על המסגרות הקשורות לכך, וכל החתימות והחותמות העצומות והכרוזים – יקראו בשנה זו לדמויות, למוסדות ולגורמים – להרבות במימוש הפסוקים האלו, אשר לא במקרה מצויים בפרשת משפטים לפני מצוות השמיטה ואולי כרקע לה.

8. שמות כ יד.

9. ירמיהו לד יג-כב.

10. שמות כב כד.

11. מכילתא פרשה יט.

12. רמב"ם, הלכות מתנות עניים, פ"י ה"ז.

13. כלי יקר, שמות, שם.

ה. מהדרין מן המהדרין בשמיטת כספים והיתר ה... הלוואה

התביעה לתגבור משמעותי ברמות השונות של הסיוע ההדדי בתוך הציבור בישראל מקבלת משנה תוקף בשנת השמיטה. "גיבורי כוח" הם החקלאים שומרי השביעית בשדותיהם, וחז"ל¹⁴ קשרו "גיבורי כוח" ל"זה דבר השמיטה"¹⁵ העוסק בשמיטת כספים.

מדוע נוצר ההיתר (המפורסם?! של הלל הזקן, הנקרא "פרוזבול"?)

הגמרא¹⁶ מעידה על כוונתו של הלל הזקן ומטרתו: "ראה שנמנעים מלהלוות אלו לאלו" – ומה היתה חומרת התופעה – "ועוברים על מה שכתוב בתורה 'הישמר לך פן יהיה לבבך בליעל'",¹⁷ רצה הלל שלא יימנעו מלהלוות, ולא יהיו בני בליעל.¹⁸ לכן עניינה של התקנה לעשירים ולעניים¹⁹ היה שירבו ההלוואות, בלי הריבית.

ו. התעוררות של גאולה

ניתן לראות את ההדגשה הזאת של הפרוזבול, תוך ידיעת חשיבות ההלוואה בלי ריבית, כחלק ממכלול היציאה לחירות אמתית, לאורה של פרשת משפטים, במיוחד בשנת השמיטה.

ככל שיותר ויותר אנשים יבררו, ילמדו, יבטאו, יביעו, יקראו לשימוש נכון בפרוזבול, ויבקשו ויתחננו מרבנים מכל החוגים, ומכל הזרמים מכל הגוונים, לקרוא בקול גדול לטהרת הנפש, לשחרור לאומי ממושגי עבדות של 'עשירון עליון', או אז תהפוך שנת השמיטה לגאולה גדולה, ולמימוש דברי התורה, הנביאים והכתובים עם שרשרת הדורות של התורה שבעל פה. אולי נתאמץ כולנו, שאיש לא יחתום²⁰ על פרוזבול לבנק או למלווה בעל אמצעים – אם לא יוותרו על חלק מהחובות ומהריבית, ובזה יתאפשר אוויר לנשימה לרבבות עמך ישראל.

14. תהילים קג כ; ומדרש 'ילקוט שמעוני', שם, רמז תתס.

15. דברים טו ב.

16. בבלי, גיטין לו ע"א.

17. דברים טו ט.

18. בבלי, כתובות סח ע"א.

19. רש"י, גיטין לו ע"ב.

20. (הערת עורך) בתור אחד מן הדיינים או העדים, החתומים על שטר פרוזבול שכותב המלווה כדי שההלוואה שנתן לא תישמט.

אולי גם ניצור תנאי מהותי לפני החתימה על הפרוזבול, כיוון שרק חוב של בית דין אינו מתבטל בשמיטת כספים, אזי כבית דין נדרוש מהמלווה להשתתף בסיוע אמת, לאומי, של תורת האמת "אם כסף תלווה את העני עמך, לא תהיה לו כנושה, לא תשימון עליו נשך".

ז. למהדרין באמת

עכשיו בואו נסגור את המעגל. אמרה תורה: "אם כֶּסֶף תִּלְוֶה אֶת עַמִּי, יֵשׁ מֵרַחֵב תִּמְרוּן, כִּי כִידוּעַ אֶצֶל בְּנֵי הָאָדָם, כֶּסֶף הוּא אֶחָד הַדְּבָרִים הַכִּי חֲשׂוּבִים. הַתּוֹרָה לֹא רוֹצֵה לְלַחוֹץ עֲלֵינוּ יוֹתֵר מִדִּי, אִזּוּ הִיא רַק אוֹמֵרֶת: 'תִּזְהַר מִלְּהַפּוֹךְ אֶת הַכֶּסֶף לְהִיּוֹת אֲלֵי'.

מה עשה הלל? הלל אמר שיש הלכה שנסמכת על הפסוקים: חוב פרטי מתבטל, אבל חוב של בית דין אינו בגדר "כי יגוש", ועל כן הוא אינו מתבטל. ההלכה המקורית במשנה: "המוסר שטרותיו לבית דין – השביעית לא משמטת". אם כן, אתה יכול לבוא לבית דין להגיד: 'תשמעו, פלוני חייב לי ככה, אלמוני חייב לי ככה... אלה ואלה הסכומים, אני נותן לכם את זה, אתם תגבו, ואין שמיטה משמטת'. אבל הלל הבין שאם אני מלווה בעל אמצעים, ואני צריך עכשיו בשביל להלוות – למסור את שטרותיי לבית הדין, איני עושה זאת. אז מה הוא הציע? הלל תיקן תקנה הנקראת 'פרוזבול', שמשמעותו היא שתאסוף שלושה אנשים, ותחתום בפניהם בשם בית הדין הגדול שאתה תגבה את החובות שלך כחובות בית דין. כל זה בשביל מה? בשביל להלוות הלוואות! הבנקים במדינת ישראל הם המלווים הגדולים. אין בנק שיעז שלא יהיה לו פרוזבול, כי כל אלה שנקראים דתיים, ימשכו ממנו את הכסף. מספיק חמישים חתימות: 'איפה הפרוזבול שלך', והוא כבר רועד. מי יחתום על פרוזבול? אתם, שלושתכם [הדיינים החותמים על שטר הפרוזבול]. אז הנה הצעה פשוטה: או אנחנו האנשים הפשוטים, או רבותינו, לא יחתמו על פרוזבול אלא אם המלווה מתחייב למחוק את הריבית. זה פרוזבול! אלא מה, אומרים אנשים: 'אל תקטרג על הראשונים', 'כבר התרגלנו'. ואני שואל: 'חבר'ה איפה המהדרין?! איפה הפתק שיהיה חתום עליו: מהדרין, ללא חשש שביעית?!'. זה הרבה יותר חמור מירק, הרבה יותר חמור מפרי. שהרי התורה קוראת למי שלא מלווה: "בְּלִיעָל", לעומת מי שאוכל פירות שביעית, שאינו נקרא "בְּלִיעָל". איפה הפרופורציות?!

בואו נגאל, אפשר לגאול, אפשר לעשות מהפכה, זה לא בשמים. הבה לא נחתום על פרוזובול, אלא אם המלווה יתחייב שעשרה אחוז מהחובות הולכים לצדקה, שזה בכלל חזון אחרית הימים.

ח. לצאת לחירות עולם

הלל הזקן שתיקן את תקנת הפרוזובול הדריך אותנו בנתיבי פרקי אבות "אם אין אני לי מי לי, וכשאני לעצמי מה אני, אם לא עכשיו אימתי?"²¹ ואולי בהשלמת תקנותיו והדרכתיו, מתברר כי היציאה לחירות אמתית, אינה רק הסרת הכבלים הגלויים של העבדות, אלא שחרור עליון, אלוקי – משעבוד רוחני לאומות העולם.²² שחרור מכל הסברות והדמיונות של האנושיות המנותקת מאלוקי אמת, ומתנכרת לישראל, ישירות ובעקיפין. והמישור הלאומי של החירות האמתית משיק ונבנה ובונה את המישור הנפשי של היציאה מה"מיצר האגואיסטי".²³

הבה נסתער באמת על בניין החירות בפרט ובכלל, ופה נחיה ופה ניצור חיי זוהר חיי דרור, פה תהא השכינה שורה, פה תצמח תורת ארץ ישראל בתוכנו ועל ידינו עם כלל ישראל.²⁴

21. אבות א יא.

22. אורות ישראל, ה טז.

23. הרב סולובצ'יק, 'בסוד היחיד והיחדי', עמ' 347.

24. הרב קוק, אורות התורה, פרקים יא-יג.